

Animizmas V. Krėvės „Likimo keliuose“

(1929 VASARIO 16 VAIDINIMO PROGA)

Vasario 16 sukakčiai Valstybės Teatras Kaune rodė V. Krėvės misteriją *Likimo keliais*. Kas kita *Likimo keliais* skaityti, kas kita žiūrėti. Krėvė kūrė jį ne scenai, dėjo į jį ne tiek veiksmo, kiek vaizdų ir muzikos. Ir dėl to scenoj čia maža kas tėra vaidinti: tik deklamuoti, pritariant prof. Karnavičiaus muzikai. Tai reiškė autoriaus muzikinę dalį. O fantastinius jojo vaizdus stengės atspėti dailininkas K. Šimonis. Pats būdamas fantazijos žmogus, jis puikiai išreiškė savo dekoracijose Krėvės *Likimo kelių* simboliškumą, fantaziją, o kartu ir liaudišką paprastumą. Bet šiuo kartu suminėsime *Likimo kelių* tik vieną reiškinį — jo lietuviškąjį animizmą.

1. Gyvybės pradas yra drauge džiaugsmo, palaimos pradas. Kas gyva, juda, kruta, — žmogui atrodo artima, sava. O kas sustirę, kas rodos lavonas, to žmogaus instinktyviai baimisi. Gyvybė ir saulė eina kartu, mirtis ir tamsa — taipojau. Dėl to pirminiai žmonės taip mėgsta gamtos reiškinius laikyti gyvosiomis būtybėmis, panašiomis gyvumu į juos pačius. Net piktosios pasakų dvasios, velniūkščiai, yra kartais simpatiški savo kvailumu, primityviu naivumu, kurie duodas apgaudinėjami lygiai kaip Jurgis Durnelis.

Tasai vadinamas gamtos animizmas yra suaugęs su

kiekvienos tautos pirmąjį tikėjimą; gamtos gaivalui suteikiami gyvojo protingojo asmens ypatumai. O lietuviai, spėjant iš dainų, ypačiai mitologinių dainų, atrodo net susibičiuliavę su gamta. Jis virsta į ąžuolėlį, liepelę, į gegelę ar sakalėlį. Jam saulė močiutė kraitelį krauja, mėnuo tėvelis dalelę skiria; piemenis saulutę šilto, kaip rūpestinga močia. O savame gyvenime kokia žmogiška toji Saulė! Ji vedas su Mėnesiu. Pats Perkūnas į „svodbą“ joja (Aušrinės), kaip jaunų pulkas, su trenksmu, vartydamas daužydamas, kas jo užkliūva — net žalią ąžuolą partrenkia. Bet šeimos gyvenimas — kokis jis nelaimingas! Nesutaria Saulė su Mėnuliu. Slaptingosios Aušrinės akys suvilioja išblįškėlį romantiką Mėnesį, nusivylusį praktike, realia darbininke, altruiste Saule. Bet Teisingumas yra aukštesnis už aistras, už skaisčiausias akis. Nusikaltėlis silpnavalis Mėnuo, neištesėjęs Saulei pažadų — mylėti, teisingojo Perkūno kardu pusiau pertrenktas. Jis liūdi, jam nesmagu. Širdis — ne tik Mėnesio, bet ir žmogaus, jį bežiūrinčio — pilna liūdnumo...

Tiek artima toji gamta, tiek nuoširdi, kad gailmės ir Saulės ir Mėnulio, kaip savo geriausių bičiulių. Tas pat su gegule, lakštingala, pilkąja ante, putinėliu, serbentėle, kurie lygiai artimi žmogui, gal dar artimesni, nes juose gyvenęs patsai žmogus, tik ne tiek vaizdūs, kaip Saulės drama.

2. Šitasai lietuvių tautosakos animizmas yra gražiausia medžiaga baladėms. Bet savo literatūroje teturim tik vieną kitą tos rūšies baladę: apie sesers pavirtimą gegelę, apie Straublį ir Vaivą, apie lakštingalą ir rožę...

Likimo kelią viename paveiksle V. Krėvė mėgina sujungti visus tuos pavirtėlių medelių, paukščių, vandens gyvūnų skundo balsus į vieną liūdesio simfoniją. Toje simfonijoje įgieda, pasakytume, savo melodiją ir žmogus, ir paukštis, ar kitas liaudies dainų mėgstamas gyvūnas.

Lygioj pievoj prie upelio guli aukštininkas suvargęs, suksurdęs Vincas Višvilis. Jis nusikamavęs beklajodamas po

svetimuosius, ten laimės beieškodamas, bet jos neradęs. Ir lakštingala, paukštelis, jam klajūnui, pasirodo paguodos nešėja:

... Prisėsk, berneli, ant žalios vejų,
o aš, lakštutė, anta šakelės.
Tu atsilsėsi, nusiraminsi,
o aš lakštutė, tau palakštuosiu
apie gimtąją tavo šalelę,
apie tėvelių tavo vargelius (201 p.).

Ji vadina save net to klajūno Vincelio sesute.

Šalimais iškyla ir antroji to bernelio sesutė — tai vargšė blindis su savo vaikais, išgamomis ir bailiais, pavirtusiais į paukščius, žuvis, medžius.

Su žmogum kenčia visas gamtos gaivalas, kenčia gegutė, kenčia blindis, kenčia ir jo vaikai: kurmis, žilvitis, lydeka... Ne džiaugsmas, ne krykštavimas juk privertė juos priiimti tų žemesniųjų gyvūnų pavidalą, o tik skaudus skausmas, tik nelaimė gilioji: gegulės žuvo bernelis prie Vilniaus pilies, blindis apverkia savo vaikus išgamas. — Kaip suminėjom, tai liūdesio, sielvarto simfonija. Joje aidi visų dalyvių skausmas, bet visų tiesias kartu pasiilgusios akys į šviesesnę ateitį — kada Žvaigždikis atbus. Tada, kada Žvaigždikis atbus, pasiliaus visų kančios: ir Višvilio, žmogaus atstovo, ir gegelės, ir verkūnės blindies. Tada, kada tauta atgims, tada atsikvėps, atsigaus ir sutrikdytasai gamtos gaivalas. Juk tautą apsprendžia, tarp kita ko, ir pati teritorija su jos klimatiškais, zoologiškais, botaniškais charakteringumais.

Jeigu gamtos gaivalas kartu kenčia su žmogumi, kartu ilgis išvaduojamas, tai lygiai jis ir padeda žmogui išsivaduoti, kad ir jį drauge išvaduotų iš kentėjimo. Net jeigu žmogus bus primiršęs savo kraštą ir pareigas, tai gamtos gaivalas jam tai įkuždės į sielą, pasakytum, „ausį“. „Dar mano balsas nenu-tilo“, sakos lakštingala, „buvo laikai — kovon bernelius

kėliau, raginau, suaugusius subrendusius į didžius darbus, į garsius žygius gundžiau vedžiau. Sugebėsiu mokėsiu ir miegantį prikelti ir paklydusį į kelią atšaukti“ (213 p.). Ir kada visas gamtos gaivalas susidės su žmogum, tada jis prikels karalių Žvaigždikį. Gamta žmogų skatins, žmogus prikels Žvaigždikį, sukurs visam kraštui laimę.

Tokis aiškinimas prašyte prašos, beskaitant ar bežiūrint Krėvės misteriją. Jis mokėjo į tą animistinį pradą įdėti aukštesnę mintį, gilesnę idėją. Tos idėjos liečia ne tik apskritai tautas; jos taikomos specifiškai lietuvių tautai. Pažvelkime dar, kaip animistinėmis priemonėmis Krėvė suima lietuvių tautos likimą.

3. Baladėse apie gegutę, lakštingalą, rožę ir kituos animistinės kūrybos dalykuos ligi šiol daugiausia būdavo erotinių ar bent šiaip egotistinių motyvų. Tos rūšies yra ir V. Krėvės *Likimo kelių* gegutės paveikslas: mergelė pavirto gegele, kad jos bernelis žuvo. Bet blindies dramoje jausti daug aukštesnė prasmė — visos mūsų tautos likimo alegorija. Žemesnės rūšies gyvuošyse atvaizduotas tautos susmukimas, snaudulys, kurs prasidėjo, lietuviams susidėjus su lenkais, ir tęsės lig išsivaduojant. Žemesnės — nes žlugus tautos laisvei, sumenkėjo patys jos žmonės, sunyko individai, tapo neverti žmogaus pavidalo. Jie pavirto tik menkesniais gyviais: blindimi, kurmiais, žilvičiais, krankliais, lydekomis, varnais, vanagais.

Pati tauta paliko tik blindis, nors ji buvo buvus motulė narsiųjų bernelių, kurių neliko jai nė vieno. Kur jie dingę? Pirmas karan išjojo, ir grįžo tik jo bėras žirgelis; antrasai sūnelis svetimą šalį pamilo, savo močios balsą pamiršo, grįžęs broliams grasė, savo motutės dvarą plėšė. Jaunesnieji išsislapstė, atsisakę su broliu išgama kovoti. Ir jie sumenkėjo: pavirto krankliais, vanagais. Pati tauta, kuri temoka tik išgamas ir baikštuolius gimdyti, neverta tautos motinos vardo ir pavirsta minėtąja blindimi. Taip, tai mūsų tauta,

kurios sūnūs priėmė svetimus papročius (aliuzija į lenkus), savo kraštą paniekino, o kiti tautos vaikai išbėgo į kitus kraštus ar tūnojo ausis suglaudę, kad tik jo kailio niekas neužkabintų.

4. Lietuvos alegorija nėra naujas dalykas. Bet jos išraiška, forma yra tautosakiška daugeliu elementų. Ir stilius yra liaudies dainų stilizacija, ir gyviai, į kuriuos virsta žmonės, yra imti daugiau toki pat, kaip tautosakoj: lakštingala, žilvitis, kurmis, vanagas, kranklys, erelis, lydeka, ir jų charakteristikos yra tokios pat. — Blindis tikra verkūnėlė, „papluko vandenėliai nuo jos ašarėlių, nuo gailiųjų“. Bet ji nieko nepadaro, kad surinktų savo sūnus, kad paimtų juos į nagą ir išmokytų klausyti. Ji pasyvi, lyrikė. Pasyvi, kaip ir lietuvių tauta, stovėdama arti rytų pasaulio. Epiško dramiško veikimo neparodo, tik — jausmą. Stoka iniciatyvos, užsimojimų. Ir ne tik ji: visi gyviai taip elegiški, sielvartingi, net didingasai erelis ir tas skundžiasi.

Tik viena lakštingala — dainos, poezijos galia — teliekti vargams saldinti, žygiams raginti. Ji dar mokės miegantį ir paklydusį į tikrąjį kelią atšaukti. O toji poetiškoji lakštingala, nenusimenanti, neabejojanti, dar randa mažutę talkininkę — gegutę. Nors ji ir rauda, kaip dainų gegelė, bet jos erotinės spalvos sielvartas ir karžygiškos dvasios lakštingalos giesmės — visas menas susiliejęs — sukelia Višvilio, žmogaus, sielų geresnės ateities pasiilgimą, ir atbunda tada jam sąmoningoji tautos dvasia ir pasiryžimas eiti tautos keliais...

Taip tautos likimą V. Krėvė išreiškė liaudiškuoju, mums rodos, animizmu. Ir būtybės, į kurias virsta žmonės, kaip matėm, ir pati forma yra imta iš tautosakos. O į tą formą — plačia prasme suprantamą — įdėtas turinys — jau aukštesnės prasmės.